

POŻĄDANE KOMPETENCJE DOTYCZĄCE ETYKI ZAWODOWEJ W PROFESJACH ZAUFANIA PUBLICZNEGO (W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ)

DESIRED COMPETENCES REGARDING PROFESSIONAL ETHICS IN PROFESSIONS OF PUBLIC TRUST (IN LIGHT OF RESEARCH RESULTS)

Janina Stankiewicz

Uniwersytet Zielonogórski
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Katedra Zarządzania Potencjałem Społecznym Organizacji
65-246 Zielona Góra
ul. Podgórna 50
e-mail: j.stankiewicz@wez.uz.zgora.pl

Hanna Bortnowska

Uniwersytet Zielonogórski
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Katedra Zarządzania Potencjałem Społecznym Organizacji
65-246 Zielona Góra
ul. Podgórna 50
e-mail: h.bortnowska@wez.uz.zgora.pl

Aleksandra Barańczak

Uniwersytet Zielonogórski
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Katedra Zarządzania Potencjałem Społecznym Organizacji
65-246 Zielona Góra
ul. Podgórna 50

Abstract: In the contemporary market economy, the ethical rules are becoming increasingly important. The object of interest of researchers dealing with that issue is also the ethical dimension of professions, including those ones which are related to accounting and finance. The aims of the article are: a. identification of competences necessary for people working in the public trust occupations associated with accounting and finance, especially those ones which are required by professional ethics, b. determining the opinions of economics students about knowledge, skills, attitudes and behaviours necessary in their future professions, c. examination of their needs in the field of developing their knowledge of professional ethics, d. identification of the subject of classes from the abovementioned topics and useful training techniques. To achieve them, the survey was carried out and the relevant literature was analysed.

Keywords: professional ethics, professions that require public trust, students of economics, training.

Wprowadzenie

Ważną aktywnością człowieka jest jego działalność zawodowa. Niektóre profesje w szczególny sposób służą innym [7]. Ich wykonywanie stanowi misję społeczną [21]. Określa się je mianem „zawodów zaufania publicznego”⁶, choć nadal istnieją problemy z ich jednoznacznym zdefiniowaniem [7]. Pojęcie to zostało

wprowadzone do polskiego systemu prawnego w kwietniu 1997 r. w Konstytucji⁷. Nie zawarto w niej jednak definicji i nie wskazano jednoznacznych kryteriów wyodrębnienia takich zawodów spośród pozostałych. Nie wchodząc w zawiłości natury prawnej przyjmujemy, podobnie jak A. Trubalski [39], że „zawód zaufania publicznego” to uregulowana w ustawie, na

⁶ Pojęcie zawodu zaufania publicznego funkcjonuje w Polsce i nie jest znane w innych krajach Europy [1].

⁷ W Art. 17 ust. 1 tego dokumentu odnajdujemy zapis, że „w drodze ustawy można tworzyć samorzady zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczęć nad należytych wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony”.

podstawie upoważnienia zawartego w Konstytucji RP, profesja wykonywana w ramach samorządu zawodowego⁸, pod jego nadzorem i właściwych organów władzy państwowej „w celu ochrony interesu publicznego, gdzie możliwość wykonywania zawodu jest ograniczona ze względu na ważny interes publiczny, w celu ochrony praw i wolności innych osób. Niezbędnymi elementami definicji zawodu zaufania publicznego są również określone przez orzecznictwo i doktrynę: wykonywanie zawodu w sposób niezależny, w sytuacji gdy wykonującego zawód łączy z klientem szczególna postać zaufania, gwarantowana wysoką wiedzą i umiejętnościami praktycznymi⁹, a także wysokim poziomem etycznym oraz obowiązkiem zachowania tajemnicy zawodowej związanej z prowadzoną działalnością i koniecznością przestrzegania określonych zasad etycznych”. Trudno jest określić pełny katalog takich profesji [21]¹⁰. Należą do nich zawody związane z rachunkowością i finansami, np. biegłego rewidenta, doradcy podatkowego, księgowego czy też pracownika banku [4, 9, 11, 24, 31, 45]. Do ich wykonywania przygotowują się, m.in. studenci kierunków ekonomicznych. Są to osoby, które powinny nie tylko dysponować stosownymi kompetencjami merytorycznymi i interpersonalnymi, cechami osobowości, respektować przepisy prawa, ale również – ze względu na ważny interes publiczny – muszą przestrzegać zasad etyki zawodowej.

Celem prezentowanych treści jest:

- identyfikacja kompetencji niezbędnych osobom pracującym w zawodach zaufania publicznego związanych z rachunkowością i finansami, zwłaszcza tych, których wymaga etyka zawodowa,
- ustalenie opinii studentów ekonomii o wiedzy, umiejętnościach, postawach i zachowaniach koniecznych w zawodach, do których wykonywania się przygotowują,
- poznanie ich potrzeb w zakresie wzbogacania własnej wiedzy z zakresu etyki zawodowej,
- określenie tematyki zajęć z ww. tematyki oraz technik szkoleniowych użytecznych przy ich realizacji.

⁸ Trzeba dodać, że za zawód zaufania publicznego nie można jednak uznać tylko tego zawodu, któremu państwo nadało taki status, tworząc dla niego samorząd zawodowy. Mogą więc istnieć zawody zaufania publicznego niezorganizowane w formie takiego samorządu [16].

⁹ Od wykonawców zawodów zaufania publicznego społeczeństwo oczekuje „posiadania bardzo wysokich umiejętności fachowych, zwykle ukończenia wyższych studiów oraz odbycia dalszych szkoleń (aplikacja, specjalizacja)”. Wyrok TK z 22.05.2001, sygn. K 37/00, OTK ZU nr 4/2001, poz.86 [30].

¹⁰ W polskim systemie prawnym obowiązują uregulowania rangi ustawowej, powołujące samorządy zawodowe takich zawodów, jak np.: prawnicze i związane z wykonywaniem prawa (adwokaci, radcy prawni, notariusze, komornicy, kuratorzy sądowi), medyczne i pokrewne (lekarze, lekarze weterynarii, aptekarze, pielęgniarki i położne, diagności laboratoryjni, psychologowie), związane z pełnieniem funkcji w budownictwie i w projektowaniu przestrzeni (architekci, inżynierowie budownictwa, urbanisci) [18, 21, 42].

Konieczność rozwijania kompetencji z etyki zawodowej wśród osób wykonujących zawody związane z rachunkowością i finansami

Wyniki pracy reprezentantów zawodów związanych z rachunkowością i finansami (np.: księgowych, doradców podatkowych/ubezpieczeniowych, maklerów giełdowych, pracowników banku czy audytorów) służą licznej grupie interesariuszy, wykorzystujących je w swoich analizach i decyzjach. Dlatego członkowie społeczeństwa, którzy je wykonują powinni posiadać liczne kompetencje merytoryczne (kwalifikacje techniczne, fachowe), np. wiedzę z zakresu księgowości, zarządzania finansami, rachunkowości, prawa gospodarczego, umiejętność sporządzania sprawozdań finansowych, podatkowych, prowadzenia i archiwizacji dokumentacji finansowej, analizowania kondycji finansowej przedsiębiorstwa, stosowania specjalistycznych aplikacji księgowo-finansowych, rozumienia treści ekonomicznej kont księgowych, współpracy z instytucjami finansowymi (ZUS, US, banki). W kodeksach etycznych przeznaczonych dla osób z analizowanych profesji zawodowych, wskazuje się także na potrzebę posiadania takich cech osobistych, jak: sumienność, dokładność, zaangażowanie, odpowiedzialność, terminowość, uczciwość, etc., jak również umiejętności interpersonalnych (m.in.: współpracy w zespole oraz bycia komunikatywnym) oraz zdolności intelektualnych (analitycznego myślenia, samodzielności w działaniu) [26, 29, 36]. W literaturze przedmiotu odnajdujemy również pogląd, że – uwzględniając koncepcję typów osobowości J. Hollanda [13] – osoby wykonujące zawody związane z rachunkowością i finansami nie powinny reprezentować wyłącznie typu konwencjonalnego (opisywanego jako: uporządkowanego, preferującego rutynę, schematyczne i systematyczne działanie, pracę z danymi, gotowego spełniać wymagania organizacyjne i jasno określone normy zewnętrzne, itp.). Warto, by dysponowały one przynajmniej niektórymi cechami innych typów osobowości, np.: artystycznego (cechującego się: kreatywnością, rozwiniętą wyobraźnią, intuicją), badawczego (charakteryzującego się: umiejętnością analitycznego myślenia, abstrahowania, dokonywania niezależnych sądów, kompleksowego ujmowania problemów, oceny rozwiązań alternatywnych i rozumienia teorii, etc.), jak również społecznego (przejawiającego skłonność do współpracy, empatię, chęć pomagania im, informowania ich i uczenia) [6]¹¹.

¹¹ Zwraca się jednak uwagę, że cechy charakterystyczne dla typu konwencjonalnego pasują do tradycyjnej, czyli schematycznej i rutynowej rachunkowości, która występuje w centrach usług księgowych, biurach rachunkowych obsługujących MSP oraz w sektorze publicznym. O współczesnym systemie rachunkowości przedsiębiorstwa trudno mówić, że jest stały, powtarzalny, funkcjonujący w jasno określonych ramach itp., a zatem wymaga od osób, które profesjonalnie się zajmują finansami i rachunkowością, wielu kompetencji specyficznych dla typu artystycznego, badawczego, przedsiębiorczego i społecznego [6].

Część Autorów zajmujących się omawianą problematyką podkreśla, że znajomość etyki zawodowej¹², a także przestrzeganie jej zasad, to ważne wymagania wobec reprezentantów profesji związanych z rachunkowością i finansami [4, 11, 15, 22, 23, 24, 41, 45]. Zasady te, w przypadku omawianych zawodów, są zawarte w aktach prawnych (np. w kodeksach: karnym, karnym skarbowym, ustawach: o rachunkowości, o podatku dochodowym od osób prawnych czy ordynacji podatkowej), a także w regulacjach samorządów zawodowych [11]. Dodajmy, że na poziomie ustawowym, zasady etyki sformułowano dla biegłych rewidentów (w *Ustawie z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych...*), natomiast inne profesje związane się rachunkowością i finansami same określiły zasady etyczne, których powinni przestrzegać ich reprezentanci (np. w takich dokumentach, jak: Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości, Zasady Etyki Zawodowej Maklerów i Doradców, Kodeks Etyki Bankowej)¹³.

W wymienionych kodeksach eksponuje się, m.in. konieczność uzyskiwania i stałego aktualizowania kompetencji zawodowych, świadczenia wysokiej jakości usługi pracy, przejawiania niezależności zawodowej, odpowiedzialności za przygotowywane i prezentowane informacje z zakresu rachunkowości i finansów. Ponadto, wskazuje się na wymóg poprawnego kształtowania relacji z osobami, jednostkami i instytucjami powiązаныmi zawodowo, należytego postępowania w przypadkach sporu i sprzeczności interesów, zachowania tajemnicy zawodowej, uczciwego oferowania usług z dziedziny rachunkowości i finansów, dbania o pozytywny wizerunek wykonywanej profesji [szerzej, np.: Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości, Kodeks Etyki Bankowej]. Od osób pracujących w takich zawodach oczekuje się więc, m.in.: uczciwości, staranności, rzetelności, obiektywizmu, wiarygodności, terminowości, uprzejmości wobec współpracowników, klientów, konkurentów, etc. Podkreśla się także, iż powinny one kierować się zasadami etyki podejmując decyzje i rozwiązując problemy zawodowe, zwłaszcza w sytuacjach konfliktów między interesem państwa i klienta.

Wskazanie zasad etyki zawodowej osobom wykonującym profesje związane z rachunkowością i finansami oraz zachęcenie do ich przestrzegania ma na celu zabezpieczenie pracowników przed szczególnie zagrażającymi

im niebezpieczeństwami moralnymi, pokusami, nadużyciami wiążącymi się ze specyfiką uprawianego zawodu. Ważne jest dbanie o rozwój tych kompetencji już w okresie uczenia się zawodu, czyli m.in. podczas studiów. To rola uczelni wyższych, bliżej – zatrudnionych w nich nauczycieli akademickich. Istotne znaczenie ma nie tylko dobór tematyki szkoleniowej z zakresu etyki zawodowej, ale i technik rozwoju kompetencji. Posiadanie wiedzy w tym zakresie nie sprawi jednak, że takie osoby będą samoczynnie/automatycznie wykonywały swoje obowiązki zawodowe uczciwie, zachowując się moralnie, przestrzegając prawa i zasad etyki zawodowej. Bywa, że nawet dysponując stosownymi kompetencjami świadomie nie przestrzegają one tych zasad, negatywnie oddziałując na wizerunek oraz poziom zaufania społeczeństwa wobec reprezentowanej profesji¹⁴.

Metodyka badań własnych i charakterystyka próby badawczej

Podmiotem badań zrealizowanych w 2017 roku, było 138 losowo¹⁵ dobranych studentów ekonomii Uniwersytetu Zielonogórskiego (osób przygotowujących się do wykonywania zawodów zaufania publicznego związanych z rachunkowością i finansami), a przedmiotem – ich opinie na temat kompetencji potrzebnych osobom wykonującym ich przyszłe profesje oraz o konieczności ich rozwijania. Posłużono się techniką ankiety bezpośredniej, stosując skategoryzowany i wystandaryzowany kwestionariusz ankiety, zawierający siedemnaście pytań zamkniętych i/lub półotwartych (jedno- i wielokrotnego wyboru), trzy otwarte i cztery tabelowe¹⁶. Wykorzystano skale porządkowe i Likerta.

W kwestionariuszu uwzględniono zmienne społeczno-demograficzne charakteryzujące respondentów, np. ich wiek, płeć, staż pracy związany z finansami i rachunkowością, a także rok i rodzaj studiów. Większość ankietowanych (76,8%) stanowiły kobiety. Przeważały osoby (87,7%), które nie przekroczyły 25. roku życia. Uczestnicy badań studiowali stacjonarnie (70,3%) i niestacjonarnie (29,7%) na studiach pierwszego (74,6%) i drugiego stopnia (25,4%). Ponad połowa respondentów (62,3%) nie podjęła aktywności zawodowej związanej z finansami i rachunkowością, co trzeci (31,9%) pracował w branży krócej niż trzy lata, nieliczni (5,8%) – dłużej.

¹² Etyka zawodowa bywa określana zbiorem „spisanych norm odpowiadających na pytanie, jak ze względów moralnych przedstawiciele danego zawodu powinni, a jak nie powinni postępować” [19, 20]. Składają się na nią, jak stwierdzają H. Januszek i J. Sikora [14], właściwa dla danego zawodu konkretyzacja ogólnie uznanych w społeczeństwie wymogów moralnych, swoista w każdym systemie moralności zawodowej hierarchia wartości, a także specyficzny, preferowany przez grupę zawodową, sposób rozwiązywania konfliktów wartości moralnych.

¹³ Takie kodeksy zawierają zasady postępowania, eksponują znaczenie godności zawodowej pracownika i jego odpowiedzialność za jakość wykonywanej pracy [10]. Są opracowywane zwłaszcza w przypadku profesji, których wykonywanie wiąże się z zaufaniem społecznym [7].

¹⁴ Szerzej o determinantach nieetycznych zachowań osób zajmujących się rachunkowością i finansami piszą, np.: S. Dellaportas [8], Ch.E. Hogan, Z. Rezaee, R.A. Riley, U.K. Velury [12], E. Jaworska [15], K. i J. Picket [27], J. Tomanek [38].

¹⁵ Liczebność próby ustalono stosując schemat losowania bezzwrotnego [37].

¹⁶ Część pytań zawartych w kwestionariuszu ankiety nie odnosiło się bezpośrednio do zachowań respondentów, lecz do działań osób trzecich.

Opinie studentów ekonomii o kompetencjach i (nie)etycznych zachowaniach osób wykonujących profesje związane z rachunkowością i finansami

Osoby pracujące w obszarze rachunkowości i finansów powinny mieć, jak wspomniano, nie tylko kompetencje merytoryczne, interpersonalne, ale również pożądane cechy osobowości, specyficzne nie tylko dla typu konwencjonalnego, ale i badawczego, społecznego czy artystycznego. Pożądane jest również, by prezentowali postawy etyczne. Jakie zdanie mają na ten temat badani studenci ekonomii?

W opinii uczestników badań, osoby wykonujące zawody związane z rachunkowością i finansami (księgowi, maklerzy giełdowi, doradcy ubezpieczeniowi, pracownicy banku, etc.) powinny posiadać nie tylko kompetencje merytoryczne, ale odznaczać się atrybutami badawczego i/lub konwencjonalnego typu osobowości, m.in.: analitycznym myśleniem (80,4%), dokładnością (67,4%), zdolnością koncentracji uwagi (49,3%), spostrzegawczością (43,5%). Rzadziej uznawano za potrzebne cechy specyficzne dla typu realistycznego (uczciwość (33,3%), wiarygodność (31,9%), samodzielność (27,5%)) lub przedsiębiorczego (umiejętność radzenia sobie ze stresem (31,9%), ambicja (17,4%)). Najmniej ankietowanych studentów stwierdziło, że w profesjach, do wykonywania których się przygotowują, pożądane są cechy typów: społecznego (odpowiedzialność społeczna (15,2%), uprzejmość (9,4%)) i artystycznego (rozwinięta wyobraźnia (9,4%)).

Wśród respondentów byli i tacy, którzy stwierdzili, że osoby pracujące w omawianych zawodach powinny znać prowadzenie tzw. „kreatywnej księgowości” (14,5%). Ponad dwukrotnie więcej uczestników badań (33,3%) byłoby skłonnych wykorzystać luki w przepisach prawa dla osiągnięcia znacznych korzyści majątkowych, gdyby mieliby pewność, że nie poniosą za to kary. Jeszcze więcej respondentów (47,8%) uznało, że w ich przyszłych profesjach można korzystać z zasady: „co nie jest zakazane – jest dozwolone”¹⁷. Konsekwencją takiej postawy, a może deficytów wiedzy z zakresu etyki zawodowej, jest gotowość niektórych badanych studentów do usprawiedliwienia nieetycznych zachowań wobec swoich klientów i konkurentów, przejawianych przez osoby pracujące w obszarze rachunkowości i finansów. Na przykład, większość ankietowanych usprawiedliwiła prezentowanie klientowi możliwości prowadzenia działalności gospodarczej poza Polską (w krajach bardziej atrakcyjnych dla przedsiębiorców pod względem podatkowym) (68,8%) oraz/lub przedstawianie mu informacji o lukach prawnych oraz o możliwościach „obejścia” przepisów prawa (59,5%)¹⁸.

¹⁷ Równocześnie w przypadku zasady „oszukuj, ale nie daj się złapać” wypowiedzieli się ostrożniej – 8% ankietowanych byłoby gotowa z niej skorzystać.

¹⁸ Zidentyfikowano słabe korelacje między wypowiedziami respondentów (na temat nieetycznych zachowań osób zajmujących się zawodowo rachunkowością i finansami wobec

Mniej niż połowa (44,9%) stwierdziła, że w pewnych sytuacjach można celowo zawyżać ceny swych usług, wykorzystując brak u klienta wiedzy z tego zakresu. Część ankietowanych studentów podjęłoby działania niezgodne z zasadami etyki zawodowej pod presją osób trzecich. Połowa respondentów (50%) byłaby gotowa – pod naciskiem przełożonego/współpracownika – przedstawić klientowi nieprawdziwe dane finansowe i/lub ich fałszywą interpretację¹⁹.

Większość badanych studentów nie byłaby skłonna usprawiedliwić takich nieetycznych zachowań osób pracujących w zawodach związanych z rachunkowością i finansami, jak: ujawnienie tajemnicy zawodowej (danych) klienta (80,4%), a także ukrywanie przed nim, że zgubiło się część jego dokumentów (66,7%). Rzadziej dotyczyło to przedstawiania klientowi niepełnych i/lub fałszywych informacji na temat: oferowanych przez siebie produktów/usług i ryzyka, które wiąże się z ich nabyciem (47,1%), terminów proponowanych usług (58,7%), własnego doświadczenia zawodowego (42%).

Z badań wynika, że respondenci niejednokrotnie usprawiedliwiają nieetyczne zachowania osób pracujących w zawodach związanych z rachunkowością i finansami. Dotyczy to zarówno niepełnego przedstawiania oferowanych przez siebie usług, ale także realizacji zobowiązań podjętych wobec klienta. Dopuszczają również możliwość informowania nabywców swojej oferty o nieetycznych sposobach działania w świecie biznesu (o oszustwach podatkowych czy o możliwościach manipulowania przedstawicielami władz, administracji, etc.).

W badaniach analizowano także opinie studentów ekonomii o niektórych nieetycznych zachowaniach osób pracujących w obszarze rachunkowości i finansów przejawianych wobec konkurencji. Ponad połowa ankietowanych nie byłaby skłonna usprawiedliwić: upowszechniania zdobytych nielegalnie, tajnych danych konkurentów (63%), płacenia pracownikom zatrudnionym w firmach o podobnym profilu za ujawnienie tego rodzaju informacji (54,4%), a także rozprzestrzeniania fałszywych wiadomości na temat konkurencyjnych przedsiębiorstw (54,4%). Niewielu mniej (47,8%) stwierdziło, że nie można tolerować nasyłania kontroli podatkowych na inne organizacje z branży. Natomiast, najwięcej osób (76,1%) akceptuje tzw. „klusownictwo pracownicze”, czyli przejmowanie osób zatrudnionych w konkurencyjnych przedsiębiorstwach²⁰.

klientów) a ich cechami społeczno-demograficznymi. Wartości współczynników V-Cramera nie przekraczały 0,3. W artykule uwzględniono następującą skalę: $|r|=0$ (współzależność nie istnieje), $0<|r|<0,3$ (jest słaba), $0,3\leq|r|<0,5$ (średnia), $0,5\leq|r|<0,7$ (znaczna), $0,7\leq|r|<0,9$ (wysoka), $0,9\leq|r|<1,0$ (bardzo wysoka), $|r|=1$ (pełna) [34].

¹⁹ Jednocześnie większość uczestników badań (82%) zadeklarowała, że nie uległaby takiemu naciskowi ze strony klienta.

²⁰ Nie stwierdzono znacznych korelacji między cechami społeczno-demograficznymi respondentów a wypowiedziami tych osób na temat nieetycznych zachowań wobec konkurentów. Wartości współczynnika V-Cramera nie przekraczały 0,3.

Uzyskane rezultaty badań wskazują na występowanie wśród części ankietowanych deficytów kompetencyjnych z etyki zawodowej. Do takiego stwierdzenia skłania również fakt, że – jak ustalono – gros badanych studentów (98%) nie znało żadnych dokumentów, w których sprecyzowano zasady etyki dla profesji związanych z rachunkowością i finansami, a tylko 2% potrafiło podać właściwe przykłady. Powstaje pytanie: czy uczestnicy badań chcieliby uzupełnić swoją wiedzę na temat etycznych zachowań, niezbędnych w ich przyszłych zawodach? Badania wykazały, że ponad połowa respondentów (65,2%) odczuwa taką potrzebę (ale co piąty (18,9%) określa rozwój takich kompetencji jako zbędny²¹). Konieczne jest uzupełnienie tych istotnych luk wiedzy.

Zakresy tematyczne oraz użyteczne techniki szkoleniowe upowszechniające wiedzę z etyki zawodowej wśród studentów ekonomii

Ujawnione deficyty wiedzy studentów można niwelować nie tylko wyjaśniając im istotę etyki, prezentując stosowne akty prawne oraz regulacje samorządów zawodowych (zawierające opisy pożądanych zachowań osób wykonujących prace związane z rachunkowością i finansami), jak również zachęcając ich do tego, by częściej dostrzegali związek między etyką a efektywnością²² czy wizerunkiem organizacji/profesji²³. Warto również umieścić w programach studiów zajęcia z etyki zawodowej w profesjach, do wykonywania których się przygotowują. W ich trakcie będą mogli: zidentyfikować etyczne wymiary decyzji podejmowanych podczas przyszłej działalności zawodowej (pełniąc także funkcje menedżerskie), przeanalizować potencjalne motywy i skutki nieetycznych decyzji w pracy (księgowego, pracownika banku, firmy ubezpieczeniowej, doradcy finansowego etc.), nauczyć się sposobów radzenia sobie z problemami ujawniającymi się na styku etyki oraz rachunkowości i finansów, w tym z nieetycznymi zachowaniami osób trzecich [(wobec przełożonych, współpracowników, klientów, konkurentów, kontrahentów itp.)²⁴]. Celem takich zajęć byłoby także uświadomienie studentom, że to oni, poprzez własne działania, będą w przyszłości kształtować etyczny wizerunek swoich profesji, że to od ich decyzji

²¹ Co szósty badany student (15,9%) nie miał zdania na ten temat.

²² Nie wszyscy respondenci dostrzegli związek między etyką a wynikami przedsiębiorstwa. Ponad połowa badanych studentów (55,1%) uznała, że przestrzeganie zasad etyki w biznesie jest opłacalne. Przeciwną opinię miał co szósty ankietowany (15,2%), a pozostali (29,7%) nie mieli zdania na ten temat.

²³ Ponad połowa badanych studentów (62,3%) zadeklarowała, że nie podjęłaby działań, które byłyby dla nich korzystne finansowo, ale oddziaływałyby negatywnie na wizerunek zawodów (związanych z rachunkowością i finansami).

²⁴ Interesującym tematem w tym zakresie może być analiza szans i zagrożeń *whistleblowingu*, służącego informowaniu pracodawcy o nieprawidłowościach, nadużyciach, nieuczciwości oraz nierzetelności wśród pracowników [28, 33].

będzie zależał poziom zaufania społeczeństwa wobec przedstawicieli reprezentowanej grupy zawodowej [3]. Udział w takich zajęciach może sprawić, że w przyszłości studenci będą dbać o wysoką jakość swojej pracy, poprawne relacje z osobami, jednostkami i instytucjami powiązаныmi z nimi zawodowo, zwłaszcza w sytuacjach sporu i sprzeczności interesów, dochowywać tajemnicy służbowej, uczciwie oferować i realizować swojej usługi, nie ulegając przy tym naciskom osób trzecich, nakłaniającym do przejawiania nieetycznych zachowań, etc.

W procesie niwelowania deficytów kompetencyjnych studentów ekonomii z etyki zawodowej warto, poza wykładami, prezentacjami czy materiałami drukowanymi, posłużyć się technikami aktywnymi, w których następuje bezpośrednia interakcja między szkolącym a szkolonym(i). Użyteczną będzie technika *case study*, która wymaga przygotowania i przeanalizowania przypadków uwzględniających niektóre dylematy etyczne, włączająca studentów w dyskusję nad nieetycznymi zachowaniami przedstawicieli zawodów związanych z rachunkowością i finansami, ich determinantami, konsekwencjami, potencjalnymi sposobami radzenia sobie w takich warunkach.

Sprawdzenie się w sytuacjach, gdy ktoś próbuje nakłonić do podjęcia działań nagannych, aczkolwiek przynoszących nielegalne korzyści finansowe (np. do ujawnienia tajemnicy zawodowej, zatajenia ważnych informacji, uchylecia się od płacenia podatków) ułatwi studentom, m.in. technika dramy. Podobnym celem służy trening wrażliwości etycznej, polegający na odgrywaniu pewnych sytuacji zawodowych, które mogą zdarzyć się w rzeczywistości. W jego trakcie, uczestnicy symulują sytuacje, w których reprezentując ich przyszłe zawody zachowują się nieetycznie wobec klientów, konkurencji, współpracowników czy też państwa, np. przekonują do unikania podatków, upowszechniają nieprawdziwe, szkodliwe informacje na temat konkurencyjnych przedsiębiorstw, kłamią na temat oferowanych usług finansowych. Odgrywane scenki są nagrywane, dzięki czemu istnieje możliwość obserwacji własnych zachowań. Technika ta pozwala również na zamianę pełnionych ról, poprzez „wcielenie się” w sytuację drugiej strony relacji społecznej. Obserwatorzy krytycznie oceniają zachowania osób odgrywających scenki i udzielają rad [5, 44]. Zastosowanie zaprezentowanych technik może pomóc studentom w lepszym zrozumieniu dylematów etycznych i utrwaleniu pożądanych etycznych postaw.

Postępowania zgodnego z zasadami etyki zawodowej obowiązującymi w profesjach zaufania publicznego można również uczyć stosując technikę modelowania zachowań. W trakcie sesji treningowej uczestnikom zajęć prezentuje się przykłady etycznego postępowania w ich przyszłych zawodach [np. asertywność w przypadku, gdy osoby trzecie (klienci, przełożeni etc.) nakłaniają do łamania przepisów prawa], a następnie naśladując działania osoby uczącej, rozwijają oni swoje umiejętności w omawianym zakresie [32, 43].

Inspiracją do refleksji nad koniecznością przestrzegania zasad etyki zawodowej mogą również być coaching i mentoring. W ich trakcie (przy użyciu stosownych technik i narzędzi, np. wizualizacji, perspektywy 3D, diagramu ryby, mapy rzeczywistości, metafory) rozważa się, np. jak osiągać cele zawodowe pozostając w zgodzie z zasadami etycznymi oraz jakie zasoby są do tego potrzebne. Taka analiza ułatwi studentom wypracowanie różnych wariantów decyzji wiążących się z dylematami moralnymi w pracy zawodowej (np. w przypadku wystąpienia niejednoznaczności przepisów prawnych), aby – ostatecznie – dokonać wyboru najlepszego z nich. Osoba nauczająca pełniąc rolę mentora może dodatkowo, np. opiniować wypracowane rozwiązania, proponować alternatywne działania, przywołując przy tym swoje doświadczenia w tym zakresie.

Wartościowe dla studentów byłyby także spotkania z praktykami, które stanowią okazję do tego, by przedyskutować zasady etycznego postępowania w pracy z osobami pracującymi w zawodach, do wykonywania których się przygotowują. Podobnym celom mogą służyć praktyki studenckie i staże w przedsiębiorstwach. Czynny udział w takich zajęciach pomoże im zrozumieć, że nieetycznych zachowań nie można usprawiedliwiać, że działanie jest nieetyczne niezależnie od tego, czy zostanie ujawnione czy nie, i że nigdy nie leży ono w interesie przedsiębiorstwa [3]. Przyczynia się ono natomiast do spadku zaufania społeczeństwa wobec analizowanych profesji zaufania publicznego.

Proponowane treści i techniki szkoleniowe nie wyczerpują wszystkich możliwości rozwoju kompetencji studentów w zakresie etyki zawodowej. Potrzebna jest systematyczne uczenie się przez całe życie, pogłębiające świadomość zagadnień związanych z etyką nie tylko wśród adeptów kierunków ekonomicznych, ale i absolwentów.

Podsumowanie

Zawody zaufania publicznego mają istotne znaczenie w każdym demokratycznym państwie, a ich przedstawiciele pełnią swoistą misję, służąc interesowi społeczeństwa. Takimi są, m.in. profesje związane z rachunkowością i finansami. Praca w tym obszarze wymaga rozwiniętych kompetencji merytorycznych, interpersonalnych, określonych predyspozycji osobowościowych, ale także znajomości norm i zasad etycznych oraz gotowości do ich przestrzegania.

Z przeprowadzonych badań wynika, że najwięcej ankietowanych studentów ekonomii za najistotniejsze w zawodach związanych z finansami i rachunkowością uznało, poza kompetencjami merytorycznymi, cechy osobowościowe charakterystyczne dla typu badawczego i/lub konwencjonalnego, w tym analityczne myślenie, dokładność, spostrzegawczość czy umiejętność koncentracji uwagi. Mniejsze znaczenie, ich zdaniem, mają postawy etyczne. Część osób usprawiedliwia szkodzące interesowi publicznemu nieetyczne zachowania osób pracujących w profesjach, do których wykonywania się przygotowują, co jest groźne. Dodajmy, że gros respondentów nie zna regulacji samorządów zawodowych związanych z rachunkowością i finansami. Ograniczeniu ujawnionych deficytów wiedzy sprzyja podejmowanie w trakcie zajęć dydaktycznych zagadnień dotyczących etyki zawodowej, prezentowanie studentom stosownych aktów prawnych oraz regulacji samorządów zawodowych w kontekście ich przyszłej pracy w obszarze rachunkowości i finansów. Należy rozwijać ich świadomość znaczenia zachowań zgodnych z etycznymi standardami, wzmacniać motywację do podejmowania etycznych decyzji w ich przyszłych profesjach. W tym celu wykorzystuje się różne techniki szkoleniowe, zwłaszcza aktywizujące (np. *case study*, dyskusje grupowe, technikę dramy, trening wrażliwości etycznej, modelowanie zachowań, coaching czy mentoring). Zawarte w niniejszym opracowaniu propozycje tematów i sposobów nauczania stanowią jedynie sugestie, które można twórczo rozwijać.

Bibliografia

1. Antkowiak, P., Polskie i europejskie standardy wykonywania wolnych zawodów, *Przegląd Politologiczny*, nr 1, 2013, s. 129-142.
2. Bortnowska, H., Barańczak, A., Studenci ekonomii wobec etyki w zawodach związanych z finansami i rachunkowością (w świetle wyników badań), [w:] Gawłowicz, I., Maciejewski, S. (red.), *Generosos animos labor nutrit* (Praca jako zjawisko społeczne i prawne), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2018.
3. Bortnowska, H., Łychmus, P., Stankiewicz, J., Możliwości wykorzystania technik szkoleniowych celem upowszechniania etyki podczas kształcenia pracowników, [w:] Balcerzak, A., Rogalska, E. (red.), *Przedsiębiorstwo w warunkach globalnej konkurencji*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2009, s. 197-208.
4. Buczkowska, A., Etyka zawodu księgowego w świetle krajowych i międzynarodowych regulacji. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 668, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, nr 41, 2011, s. 45-55.
5. Bukowska, U., Rozwój kompetencji pracowników, [w:] Szalkowski, A. (red.), *Rozwój pracowników. Przesłanki, cele, instrumenty*, Poltext, Warszawa, 2002, s. 49-70.
6. Cewińska, J., Grzesiak, L., Kabalski, P., Kusidel, E., Profil osobowości studentów rachunkowości a wymogi współczesnego systemu rachunkowości, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, nr 90, 2016, s. 87-104.

7. Czerw, A., Borkowska, A., Praca zawodowa jako obszar realizowania misji społecznej, *Psychologia Społeczna*, nr 54, 2010, s. 303-315.
8. Dellaportas, S., Conversations with inmate accountants: Motivation, opportunity and the fraud triangle, *Accounting Forum*, 37, 2013, pp. 29-39.
9. Drumlak, U., Księgowy jako zawód zaufania publicznego, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia*, nr 18, 2009, s. 91-104.
10. Dżeżdżon, W., Etyczne aspekty pracy zawodowej. Wybrane zagadnienia, *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, nr 10, 2013, s. 21-35.
11. Garstka, M., Etyka zawodowa w rachunkowości, *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, nr 17/1, 2014, s. 61-72.
12. Hogan, Ch., Rezaee, Z., Riley, R., Velury, U., Financial Statement Fraud: Insights from the Academic Literature, *Auditing, Journal of Practice & Theory*, 27/2, 2008, pp. 231-252.
13. Holland, J., Making vocational choices. *Psychological Assessment Resources*, 3rd ed., Odessa, 1997.
14. Januszek, H., Sikora, J., Socjologia pracy, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań, 1998.
15. Jaworska, E., Rzyko etyczne w zawodzie księgowego, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 765, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, nr 61, 2013, s. 75-85.
16. Kisielewicz, A., Podstawy wolności zrzeszania się oraz zasada samorządności w prawie konstytucyjnym Polski i Ukrainy, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Rzeszów, 2013.
17. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.
18. Krasnowolski, A., Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy, Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, Warszawa, 2013.
19. Lazari-Pawłowska, I., Etyka. Pisma wybrane, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992.
20. Łabieniec, P., Etyka. Etyka Zawodowa. Prawo (zarys problematyki), *Prokurator*, nr 2, 2002, s. 21-33.
21. Mazur, Ł., Żuk, R., Zawody zaufania publicznego, *Fiskus*, 8, 2017, www.e-podatnik.pl/arttykul/fiskus/12584/Zawody_zaufania_publicznego.html. (dostęp 15.05.2018).
22. Mazurkiewicz, G., Dylematy etyczne w rachunkowości – jako efekt problemów współczesnej gospodarki światowej, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego NR 890, Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 120, 2015, s. 67-78.
23. Michniak, J., Etyka w pracy księgowego, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie*, nr 39, 2016, s. 23-33.
24. Nadolna, B., Wartości etyczne i zawodowe w edukacji księgowego, *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica*, 287(63), 2011, s. 179-188.
25. Orb, A., Eisenhauer, L., Wynaden, D., Ethics in Qualitative Research, *Journal Of Nursing Scholarship*, 33, 2000, pp. 93-96.
26. Paszkiewicz, A., Silska-Gembka, S., Główny księgowy a księgowy – oczekiwania pracodawców w zakresie kompetencji miękkich, *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica*, 311(75), 2014, s. 163-170.
27. Pickett, K., Pickett, J., *Financial Crime Investigation and Control*, John Wiley & Sons Inc. New York, 2002.
28. Rogowski, W., Whistleblowing: bohaterstwo, zdrada czy interes? *Przegląd Corporate Governance*, 1(9), 2007, s. 23-41.
29. Rydzewska-Włodarczyk, M., Kompetencje specjalistów z zakresu rachunkowości zarządczej, *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica*, nr 311(75), 2014, s. 189-198.
30. Sakowska, K., Zapolska, K., Deregulacja zawodów zaufania publicznego a bezpieczeństwo gospodarcze wybrane zagadnienia, [w:] Wenclik, M. (red.), *Deregulacja zawodów w Polsce. Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży*, Łomża, 2015, s. 128-218.
31. Sawicka, J., Stroncsek, A., Postrzeganie roli audytu wewnętrznego w budowaniu zaufania publicznego jednostek – przykład banku, *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 244, 2015, s. 168-180.
32. Schultz, D., Schultz, S., *Psychologia a wyzwania dzisiejszej pracy*, PWN, Warszawa, 2002.
33. Sroka, R., Whistleblowing, czyli zapobieganie zagrożeniom, *Harvard Business Review*, wrzesień, dodatek 4, 2013.
34. Stanisław, A., *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny, Tom 1, Statystyki podstawowe*, StatSoft Polska, Kraków, 2006.
35. *Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej*, Warszawa, 2005.
36. *Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Portret Księgowych, Raport Oddziału Wielkopolskiego Stowarzyszenia Księgowych w Polsce*, Poznań, 2017.
37. Szreder, M., *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, PWE, Warszawa, 2004.
38. Tomanek, J. (2014). Analiza wielowymiarowa w wykrywaniu oszustw księgowych, *Studia Ekonomiczne nr 192, Wielowymiarowe modelowanie i analiza ryzyka II*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2014, s. 155-169.
39. Trubalski, A., Samorządy zawodów zaufania publicznego na przykładzie samorządu radców prawnych. Perspektywa konstytucyjnoprawna, *Studia Iuridica Lublinensia*, nr 21, 2014, s. 223-238.

40. Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym. Dz.U. 2009, nr 77, poz. 649.
41. Voss, G., Przestrzeganie zasad etycznych w rachunkowości. Samoocena pracowników działów finansowo-księgowych, *Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 2, 2017, s. 333-334.
42. Waligórski, M., Pawłowski S., Samorząd zawodowy i gospodarczy w Polsce, Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu, Poznań, 2005.
43. Waściński, T., Kiedrowska, K., Ekonomiczność szkoleń pracowniczych. Poradnik menedżera, Elipsa, Warszawa, 2002.
44. Wiernek, B., Zarządzanie zasobami ludzkimi, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Krakowie, Kraków, 2001.
45. Wszelaki, A., Znaczenie etyki zawodu księgowego w kształtowaniu obrazu sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 287, 2016, s. 123-132.